

gradnje – ekonomske, kulturne... te prema simboličkom izvoru izgradnje (Gulag ili Karlo Veliki; pooštrujući takve dihotomije i prebacujući ih na polove krajnosti stigli bismo do nužne manihejske dileme suvremenih projekatana društva). Saša Božić raspravlja problem mogućnosti izgradnje europske nacije kao federacije naseljene uvjerenim Europljanima čiju integraciju dirigira globalizacija. U inzistiranjima na praktičnom provođenju te ideje odozgo prema dolje autor vidi potencijalnu opasnost, konflikt na donjim razinama. Zaključno, Europa bi se mogla konstituirati virtualno. Nenad Mišćević, filozof, analitički britko dekonstruirao sintagmu liberalni nacionalizam. Prihvatanje te pozicije, prema autorovu sudu, predstavlja podvajanje koje u sebi uključuje nekakvog nacionalističkog Robinsona i liberalnog Petka kojem je jedina uloga kompromiserstvo sa svojom suprotnošću. Autor završava pristajanjem uz tezu da je takav bastard dviju nepomirljivosti besmislen. Društveno-muzikološki intermezzo o Lavinjanima pravo je osvježenje nakon 300 stranica sirove građe.

Zaključni dio *Zajednice prošlosti u zajednicama budućnosti* donosi radove Ive Paića i Andree Feldman. Filozof Paić gradi priču o odnosu hrvatskog i europskog, prošlosti, sadašnjosti i percepcijama budućnosti. Zakašnjelost realizacije intenzivnog nacionalnog u ozbiljenju hrvatske države kao rezultata htijenja hrvatskog etnosa na trenutak je zamaglilo konstrukte Srednje Europe, Balkana, Mediterana i slično. Na kritici ideje sudbine i pojma domovine trasira se put u specifičnost europskog prostora. Povjesničarka Andrea Feldman u blitz-vožnji europskom i balkanskom mitologijom, poviješću i aktualnom realnošću na razvalinama greška prošlosti teorijski trasira mogući hrvatski put u Europu. Odstranjivanje negativnog nasljeđa i potenciranje zbira pozitivnih dostignuća historijsko-političkih procesa nužda su u tome kretanju.

Opsežna literatura dana na kraju knjige onemogućuje pregledniji uvid u čitalačke preferencije svakog autora ponaosob, ali figurira kao zgodan zajednički potpis pod cjelokupni produkt kojemu je teško pronaći za-

mjerku. Recenzenti su Dunja Rihtman Augustin i Vjeran Katunarić.

U zaključku: organizacija i mreža autora, izdavača (čak tri ovoga puta: Institut za migracije i narodnosti, Jesenski i Turk te Hrvatsko sociološko društvo) i publike neosporno se povećava (ili bi bar trebala povećavati), što doprinosi probijanju ideja i zaključaka ka širim slojevima zainteresiranih.

Darko Duilo

Stjepan Baloban

HRVATSKA OBITELJ NA PREKRETNICI

Centar za promicanje socijalnog nauka crkve, Glas koncila, Zagreb, 2001, 280 str.

Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve HBK je u svibnju 2001 u Zagrebu, organizirao socijalne tribine na kojima se tražio odgovor na pitanje – koje je trenutno stanje i kamo ide hrvatska obitelj.

Kao rezultat tih aktivnosti nastala je i knjiga *Hrvatska obitelj na prekretnici*, koju je uredio Stjepan Baloban, a problematika hrvatske obitelji u obrađena je u osam prikaza: Obitelj i socijalna (ne)sigurnost u Hrvatskoj; Uloga obitelji u novom shvaćanju rada; Obitelj u Hrvatskoj nakon demografskog sloma: stanje i perspektive; Crkveno djelovanje i aktualne obiteljske teškoće; Pravo na sklapanje braka i osnivanje obitelji u Hrvatskoj; Aktualni problem braka i obitelji: etičko-socijalni vid; Komunikacija između djece i roditelja, i Međuljudski odnosi u obitelji. – Autori su stručnjaci s područja demografije, sociologije, psihologije, pastoralne teologije.

U prvom prilogu, naslova "Obitelj i socijalna (ne)sigurnost u Hrvatskoj", Vlado Puljiz govori o promjenama koje su se u posljednjih desetljeća dogodile u obitelji. Ra-

spravlja o starom (keynesijanskom) i novom (shumeterijanskom) konceptu socijalne države unutar kojih razumijeva obiteljsku politiku. Prvi je model karakterističan za Evropu nakon Drugog svjetskog rata, kada se razvija snažna intervencionistička država, koja u prva tri desetljeća ima presudnu ulogu u održavanju socijalne sigurnosti građana. Nakon gospodarske krize sedamdesetih godina ugroženi su njeni temelji. Posljedice koje su se pojavile u demografskoj sferi jesu pad fertiliteta, smanjena stopa nupcijaliteta, povećana stopa divorcijaliteta, te djece rođene izvan braka, kao i fenomen starenja populacije. Nastupio je proces deinstucionalizacije obitelji i pluralizacija obiteljskih oblika. S druge strane, gospodarska kriza uvjetovala je veliki porast nezaposlenosti i promjene u strukturi rada, koje su se očitovale u većoj fleksibilizaciji i individualizaciji. Razvio se novi model socijalne države – shumeterijanski. Puljiz potom analizira socijalnu situaciju i socijalne reforme u Hrvatskoj. Rat, tranzicija, pad gospodarske aktivnosti i zaposlenosti dovele su do velikih promjena. Narastao je broj ovisnog, siromašnog stanovništva koje vrši snažan pritisak na tržište rada i na sustave socijalne sigurnosti. Na kraju autor analizira obiteljsku politiku, njene sadašnje domete i perspektive. Zbog važnosti demografske reprodukcije i obitelji kao temelja društva, država bi trebala zadržati veću ulogu u obiteljskoj politici, jer obitelj predstavlja jezgru socijalne države.

Josip Grbac govori o ulozi obitelji u novom shvaćanju rada. Piše o objektivnim promjenama koje su nastupile u svijetu rada zahvalom globalizacije, koja je na tržištu rada postavila nove odnose i vrijednosti, ali i na subjektivnom planu, na nivou mentaliteta i osobnog odnosa ljudi prema radu. Kao posljedica globalizacije u Hrvatskoj se pojavio velik broj nezaposlenih, o kojima sad skrbi obitelj. Također, globalizacija nameće obitelji da što više ulaže u obrazovanje i stručno usavršavanje djece. Nastupile su promjene i u poimanju rada – podcjenjivanje određenih poslova, traženje bolje plaćenih poslova. Individualizacija u društvenim odnosima koja pojedinca stavlja centrom i svrhom svega. Autor zaključuje da bi putem zakonodavne i

političke scene valjalo naglasiti važnost obitelji, izdvojiti veći materijalni izdatak društva za obitelj, pogotovo za školovanje i stručno obrazovanje. Crkva bi se trebala aktivnije uključiti u procese otvaranja javnih ustanova za odgoj djece, te priznati dvostruku ulogu žene, a odgojni i kućni rad imenovati kao “proizvodni rad”.

Andelko Akrap pristupa analizi obitelji u Hrvatskoj nakon demografskog sloma. Smatra da današnji dobnospolni sustav stanovništva u Hrvatskoj vjerno oslikava sve društvene, gospodarske i političke pojave i procese koji su se zbivali tijekom prošlih stoljeća. Prvenstveno misli na migracije u 19–20. stoljeću koje imaju istaknuto mjesto u razvoju hrvatskog stanovništva. Demografske promjene u Hrvatskoj izazvane iseljavanjem prema prekontinentalnim i zapadnoevropskim zemljama, ratovima (gubici u Prvom i Drugom svjetskom ratu, u Domovinskom ratu) i drugim destabilizacijskim činiteljima (epidemija kolere, pandemija španjolske gripe krajem Prvog svjetskog rata, agrarne kolonizacije provedene između dva svjetska rata, nekontroliran proces deagrarizacije) – doveli su do sužavanja biološke osnovice za obnavljanje stanovništva. Autor ocjenjuje da je Hrvatska u 20. stoljeće ušla kao izrazito demografski mlada zemlja, s ogromnim biološko-obnoviteljskim potencijalom, dok u 21. stoljeće ulazi u dubokoj demografskoj starosti. Od 1991. godine Hrvatska je zašla u proces prirodne depopulacije. Uzroci: migracija selo–grad, odlazak u inozemstvo mladih u vrijeme kad su počeli ulaziti u reproduktivnu i radnu dob, manji broj sklopljenih brakova, povećan broj razvoda i manja sklonost rađanju. Pobljšanje se može očekivati primjenom učinkovitije populacijske politike kao što je pružanje materijalne pomoći obiteljima u rađanju i odgoju djece, stambenom politikom, poreznim olakšicama, dodjelom dionica.

Svoj prilog o crkvenom djelovanju i aktualnim obiteljskim teškoćama daje Pero Aračić. Govori o sve prisutnijim ovisnostima, anomalijama među mladima koje su uglavnom posljedice loših, razorenih brakova ili brakova koji samo naizgled funkcioniraju. Analizira rezultate istraživanja koji govore

da se Crkva u Hrvatskoj nalazi u disperzivnom procesu jer čak 28% mladih rođenih nakon 1971. nije pohađalo vjersku pouku, dok je njih 28.7% pohađalo samo nekoliko tjedana, mjeseci ili koju godinu (P. Aračić, G. Črpić, K. Nikodem, Vjerska situacija u hrvatskom tranzicijskom društvu, *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* 128, str. 12). Primjetan je i porast individualizma, što uvjetuje raslojavanje kršćanstva i distanciranje od njega. Poteškoće se nalaze i u nedjelotvornim programima obiteljske politike. Autor upozorava na to da je krajnje vrijeme da preuzmemo odgovornost, te naglašava značenje Državnog zavoda za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži te toga da se promiču ideje raznih udruga koje se bave pitanjima obitelji.

Pravo na sklapanje braka i zasnivanja obitelji opisuje Aleksandra Korač. Budući da je brak osnova obitelji, države su zainteresirane za njegovu stabilnost. Prava na sklapanje braka istaknuta su u mnogim međunarodnim dokumentima, pa autorica daje pregled najvažnijih dokumenata Ujedinjenih naroda: Opća deklaracija o pravima čovjeka UN, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Opća deklaracija UN, Konvencija UN o ukidanju svih oblika diskriminacije žena. Za Hrvatsku je najvažnija evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, koja izražava ovlasti države da na pravni način uređuje sklapanje braka i osnivanje obitelji. Hrvatska ima tradicionalan sustav vrijednosti i brak se promiče kao poželjan oblik životne zajednice uz obavezno posredovanje prije rastave bračnih drugova koji imaju djece. Uvijek se veća prednost daje bračnim drugovima kod posvajanja djece, prava na umjetnu oplodnju. Sva ta prava, kaže autorica, i u domaćim i u međunarodnim dokumentima malo znače bez njihova sadržaja. Tek poznavanjem sadržaja uz stalno praćenje njihove primjene na međunarodnoj i domaćoj razini imat će pravu vrijednost i omogućit će razvijanje općedruštvenih vrijednosti i unutar obitelji.

Tonči Matulić govori o aktualnim problemima braka i obitelji, o etičko-socijalnom vidu. U svojem prilogu koristi materijale i rezultate dvaju empirijskih istraživanja – so-

cioreligijskog *Vjera i moral u Hrvatskoj*, te znanstvenoistraživačkog projekta *Evropsko istraživanje vrednota*. Prema tim rezultatima brak je kotiran visoko na ljestvici vrijednosti hrvatskih građana koji pozitivno i visoko vrednuju humane i socijalne vrijednosti bez kojih ne bi bio moguć bračni život. Kontradiktoran stav u pogledu vrijednosti ljudskog života, osobito u kontekstu pobačaja, govora o želji za djecom i realizaciji te želje vidljiv je kod mlađe generacije. Matulić smatra da se u budućnosti mogu očekivati i lošiji rezultati, te da se pred teologijom braka i obitelji nalazi zadatak uspostavljanja dijaloga sa mlađim naraštajem. Analizira i pitanja problema i perspektive vezane uz brak, pripreve za brak, sklapanje braka, homoseksualnost–heteroseksualnost, sterilitet–fertilitet, kontracepciju i planiranje obitelji, posvojenju, roditeljstvu očinskom i majčinskom i konkretan utjecaj i rad crkve u toj perspektivi. Zaključuje da se etičko-socijalni aspekti braka i obitelji u suvremenom hrvatskom društvu ne evidentiraju samo na teorijskoj razini, već i na praktičnoj, bilo civilno-društvenoj, bilo crkveno-pastoralnoj. Moralni problemi obitelji i braka neodvojivi su od socijalnih problema i obrnuto, te je stoga potrebno zauzeti pozitivan stav prema socijalnoj politici koja putem pravnih, ekonomskih, obrazovnih mjera štiti majčinstvo, favorizira obitelji s više djece. Prije svega potrebno je stvoriti pogodnu pravno-socijalnu i političko-ekonomsku klimu.

Zora Raboteg-Šarić u prilogu o komunikaciji između djece i roditelja govori o izmijenjenim odnosima unutar obitelji u suvremenom društvu i promjenama u strukturi nuklearne obitelji. Ističe važnost održavanja stabilnih odnosa u obiteljskoj zajednici kao preduvjeta za zdrav psihosocijalni razvoj djeteta. Smatra da unatoč istraživanjima koja pokazuju da su problematična ponašanja djece rezultat nezdravih obiteljskih odnosa, domova bez očeva, razvoda, ne treba “odustajati” od djeteta, već ga treba zaštititi, njegovati, pružit mu pomoć. Važan je faktor održanja stabilnih odnosa unutar obitelji zdrava komunikacija među njenim članovima, kvalitetan odnos roditelja i djece. Negativni utjecaji koji uzrokuju loše odnose posljedica su ekonomskog stresa

kojem su izloženi roditelji, uravnoteženje majčinstva i karijere, prezaposlenost majki, emocionalna nestabilnost roditelja nakon razvoda. Autorica spominje četiri stila roditeljskog odgoja: autoritarni, autoritativni, popustljivi i zanemarujući stil. U odgoju je potrebno zadovoljiti dvije dimenzije: podrške i topline ali i nadzora i roditeljskih zahtjeva. Kod uspješnosti odgoja bitnu ulogu igra i podrška između partnera u bračnoj zajednici, kao i podrška roditelja i rodbine, te stalna prilagodba roditelja na razvojne promjene djeteta. Potrebno je poticati dijete da odgovornije upravlja sa samim sobom, ukazivati na značaj obiteljskih razgovora, okupljanja, slobodnog izražavanja osjećaja. U suvremenom društvu vlada individualizam, skepticizam, izostanak socijalne odgovornosti, gubljenje tradicionalnih socijalnih mreža što negativno utječe na stvaranja identiteta mladih. Zato društvo, kaže autorica treba odašiljati pozitivne, optimistične poruke mladima kako bi razvili odgovornost za sebe, ali i osjećaj za druge.

Mijo Nikić analizira međuljudske odnose u obitelji. Izvor sreće, zadovoljstva i ljubavi svih članova jedne obitelji jest upravo u međuljudskim odnosima unutar nje, u odnosu između supružnika, a onda i roditelja i njihove djece. Autor navodi četiri tipa međuljudskih odnosa: *biti među* (osobe se tretiraju kao stvari), *biti s* (poznajemo se i prihvaćamo jedni druge), *biti za* (naglasak je na služenju drugima), *biti u* (onaj koji je u Bogu moći će biti čovjek za druge). U vezi s međuljudskim odnosima između roditelja i djece spominje tri stava i karakteristike roditelja: stav faraona – roditelji pretežito autoritativni (roditelji samo naređuju i zapovijedaju i ne dopuštaju djeci potrebnu autonomiju); stav Mojsija – roditelji pretežito nesigurni (roditelji ne znaju samostalno djelovati i stalno traže podršku raznih psihologa i pe-

dagoga), stav Božji – roditelji pouzdani i sigurni u sebe (roditelji promatraju, slušaju, upozoravaju i djeluju). Četiri koraka idealnog odgoja jesu promatrati, slušati, upoznati djecu i ispravno djelovati, intervenirati. Kako bi poboljšali međuljudske odnose u obitelji, potrebno je, kaže autor, prihvatiti zdrav pluralizam mišljenja i pokušati vidjeti stvari očima drugog, poticati i dopustiti osamostaljivanje mladih u obitelji, u međuljudskim odnosima isključivati stav obrane i razviti stav povjerenja, isključiti stav ocjenjivanja i razviti stav istinskog prihvaćanja, umjesto stava empatije razvijati stav spontanosti i fleksibilnosti, molitvom i žrtvom poboljšati odnose. Nadalje spominje i modele međuljudskih odnosa između muža i žene u braku. Model Don Juan (najdublja motivacija u osvajanju žene nije ljubav, već potreba da dokaže svoju nadmoć i vlast nad njima), drugi model – u supruzi traži svoju majku (pasivna ličnost koja se boji inicijative i dopušta ženi da sve vodi i o svemu odlučuje), treći tip – u supruzi traži svoju sluškinju (muž posjeduje ženu i raspolaže njome kao svojim vlasništvom za koje nije nikome odgovoran), i četvrti model – ravnopravni u različitosti, ujedinjeni u ljubavi (ravnopravni supružnici, nitko ne raspolaže niti manipulira drugom osobom). Zaključuje da je za zdrav odnos u obitelji potrebno prihvatiti realnost, raditi na sebi i na zdravoj komunikaciji unutar obiteljske zajednice.

Ta knjiga na izvanredan način pruža niz analiza sadašnjega stanja u obiteljskim odnosima u Hrvatskoj s pravnog, psihološkog, teološkog, sociološkog gledišta. Pruža informaciju kako za širi krug čitatelja i javnosti, tako i za stručnjaka koji se bave tom tematikom, a donosi i novo promišljanje uloge i značenja obitelji u hrvatskom društvu.

Marina Perić